

O'QUVCHILARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUVLARNING ILMIY ASOSLARI

Saitxanova Firuza Kudratullayevna

Toshkent viloyati Qibray tumani MMTB tasarrufidagi

7-umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda psixologik yondashuvlarning ilmiy asoslari, ta'lim jarayonida shaxsning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishning ahamiyati hamda samarali psixologik metodlarning qo'llanilishi tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim sifati va tarbiyaviy samaradorlikni oshirishda pedagog, maktab psixologi va ota-onalar hamkorligining o'rni yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, psixologik yondashuv, pedagogik psixologiya, o'quvchi shaxsi, motivatsiya, individual yondashuv, emotsional intellekt, maktab psixologi, rivojlantiruvchi ta'lim, psixologik muhit.

KIRISH

Ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligi nafaqat zamonaviy pedagogik texnologiyalar, balki psixologik qonuniyatlarni chuqur hisobga olish bilan ham belgilanadi. Har bir o'quvchining yosh, individual va psixologik xususiyatlari turlicha bo'lganligi sababli, ta'lim jarayonida differensial va individual yondashuvni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik yondashuvlar o'quvchilarning bilish jarayonlarini rivojlantirish, ichki motivatsiyasini kuchaytirish, emotsional farovonligini ta'minlash hamda barkamol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonining psixologik asoslari bilish jarayonlari – idrok, diqqat, xotira, tafakkur va tasavvurning rivojlanish qonuniyatlariga tayanadi. O'qituvchi mazkur jarayonlarning yoshga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda darsni tashkil etsa, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi va o'quv faolligi sezilarli darajada ortadi.

Nazariy jihatdan Lev Vygotskyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi ta'limning rivojlantiruvchi xarakterini asoslaydi. Unga ko'ra, o'quvchi kattalar yoki tengdoshlari ko'magida mustaqil bajara olmaydigan vazifalarni bajarish orqali yangi bilim va ko'nikmalarni egallaydi. Jean Piaget esa bolalarning bilish jarayonlari yosh bosqichlariga mos ravishda rivojlanishini ta'kidlab, ta'lim mazmunini o'quvchilarning kognitiv imkoniyatlariga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quv motivatsiyasini shakllantirish muhim psixologik omillardan biridir. O'quvchini rag'batlantirish, uning muvaffaqiyatlarini e'tirof etish, mustaqil fikrlash va ijodkorlikni qo'llab-quvvatlash ichki motivatsiyani rivojlantiradi. Ichki motivatsiyaga ega o'quvchilar bilim olishga ongli yondashadi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etadi.

Psixologik yondashuvlarning yana bir muhim jihati – o'quvchilarning emotsional holatini hisobga olishdir. Dars jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratish, o'quvchilarning fikrini hurmat qilish, qo'llab-quvvatlovchi muloqot uslubidan foydalanish ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va o'quv faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maktab psixologi ta'lim-tarbiya jarayonida muhim hamkor hisoblanadi. U psixologik diagnostika o'tkazadi, o'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlaydi, o'qituvchilarga psixologik tavsiyalar beradi hamda ota-onalar bilan hamkorlikda rivojlantiruvchi va profilaktik ishlarni tashkil etadi. Psixologning ishtiroki ta'lim jarayonini o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, hamkorlik pedagogikasi, kompetensiyaviy ta'lim va inklyuziv ta'lim tamoyillaridan foydalanish o'quvchilarning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ta'minlaydi. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanish, interfaol metodlarni qo'llash va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ham ta'lim samaradorligini oshiradi.

Tarbiya shaxs kamolotini ta'minlovchi eng muhim ijtimoiy omillardan biri bo'lib, uning vazifalari nihoyatda keng va ko'p qirrali hisoblanadi. Mashhur ma'rifatparvar Abdulla Avloniy «Turkiy guliston yoxud axloq» asarida inson tabiatan ezgulik va yomonlikni ajrata olish qobiliyatiga ega bo'lsa-da, ushbu fazilatlarning to'liq namoyon

bo'lishi aynan to'g'ri tarbiya orqali shakllanishini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, yaxshi tarbiya olgan farzand komil inson bo'lib voyaga yetsa, tarbiyasiz ulg'aygan bola esa jamiyat uchun salbiy oqibatlariga sabab bo'lishi mumkin.

Ilmiy nuqtai nazardan, tarbiya – bu shaxsning bilim, dunyoqarash, axloqiy fazilatlari, psixologik xususiyatlari va ijtimoiy xulq-atvorini maqsadli ravishda rivojlantirishga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayondir. Tarbiya orqali yosh avlod jamiyatning ma'naviy va madaniy qadriyatlarini o'zlashtirib, barkamol shaxs sifatida shakllanadi. Tarbiya samaradorligida oilaning o'rnini beqiyosdir. Oilada ota-onaning shaxsiy namunasi, turmush tarzi va farzand bilan olib boradigan muntazam tarbiyaviy ishlari bolaning dunyoqarashi, axloqiy fazilatlari, estetik didi va ijtimoiy munosabatlarini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti bilan bir qatorda oilaviy munosabatlarda ham muayyan o'zgarishlar yuz bermoqda. Shu sababli oilaviy tarbiyani zamonaviy talablar asosida takomillashtirish dolzarb vazifalardan biridir.

Maktab ham tarbiya jarayonining muhim bo'g'ini sanaladi. Ta'lim muassasasida o'quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni egallaydilar, balki jamoada ishlash, intizom, mas'uliyat, mehnatsevarlik va o'zaro hurmat kabi ijtimoiy fazilatlarni ham rivojlantiradilar. Maktab muhiti bolaning shaxs sifatida kamol topishida muhim tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi.

Milliy qadriyatlar, urf-odatlar va xalq pedagogikasi oilaviy tarbiyaning ajralmas qismi hisoblanadi. Xalqimizning "Nima eksang, shuni o'rasan" degan hikmati tarbiya natijasining bevosita oiladagi muhit va ota-onaning mas'uliyatiga bog'liqligini ifodalaydi. Keksalar tomonidan yosh avlodga beriladigan hayotiy tajriba va ma'naviy meros barkamol insonni voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida psixologik xizmatni rivojlantirish yoshlarning har tomonlama barkamol bo'lib voyaga yetishida muhim omil hisoblanadi. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda psixologik xizmatni takomillashtirish, amaliyotchi psixologlarni tayyorlash va ularning faoliyatini kengaytirish bo'yicha salmoqli ishlar amalga oshirildi. Natijada umumta'lim maktablarida malakali psixologlar faoliyat yuritib, o'quvchilarning ruhiy salomatligini mustahkamlash, ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash hamda turli muammolarni barvaqt aniqlash va bartaraf etishda muhim vazifalarni bajarib kelmoqda.

Psixologik xizmatning samarali tashkil etilishi o'quvchilarning ruhiy holatini barqarorlashtirish, stress va emotsional zo'rliqlarni kamaytirish, hayotiy qiyinchiliklarni yengib o'tish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois ta'lim muassasalarida psixologik xizmatni yanada takomillashtirish va oilaning, maktabning hamda mahallaning o'zaro hamkorligini mustahkamlash barkamol avlodni tarbiyalashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Yurtimizda yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, yoshlar tarbiyasi barcha davrlarda dolzarb ahamiyat kasb etgan va jamiyat taraqqiyotining muhim omili bo'lib kelgan. Mamlakatimiz kelajagi bugungi kunda voyaga yetayotgan avlodning bilimli, ma'naviyatli va vatanparvar bo'lib shakllanishiga bevosita bog'liqdir. Shu bois yoshlarning nafaqat jismonan sog'lom, balki zamonaviy bilim va kompetensiyalarga ega, mustaqil fikrlaydigan, raqobatbardosh shaxs sifatida voyaga yetishi uchun barcha zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Pedagogika fanida "shaxs" tushunchasi insonning biologik mavjudligidan ko'ra uning ijtimoiy jihatlarini ifodalaydi. Shaxs jamiyat bilan o'zaro munosabat, ta'lim va tarbiya jarayonida shakllanib boradi. Insonning tafakkuri, irodasi, mas'uliyati, e'tiqodi, ma'naviy qadriyatlari hamda Vatan ravnaqi yo'lida sidqidildan xizmat qilishga tayyorligi uning barkamol shaxs sifatida kamol topganligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida huquqiy-demokratik jamiyatni rivojlantirish sharoitida uzluksiz ta'lim tizimi oldiga erkin fikrlaydigan, tashabbuskor, ma'naviy yetuk va har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalash vazifasi qo'yilgan. Mazkur maqsadga erishishda ta'lim-tarbiya jarayonida insonparvarlik tamoyillariga amal qilish muhim ahamiyatga ega. Har bir bolaning qobiliyatini yuzaga chiqarish, uning fikrini hurmat qilish, shaxsiy nuqtai nazarini qadrlash hamda xatolaridan to'g'ri xulosa chiqarishiga imkon yaratish pedagogik faoliyatning asosiy talablaridan biridir.

Ta'lim jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Insoniyat taraqqiyotining ilk bosqichlaridanoq ta'lim orqali avloddan avlodga hayotiy tajriba, bilim va ko'nikmalar uzatilib kelgan. Bu jarayon jamiyatning rivojlanishi

bilan bir qatorda insonning murakkab hayotiy vaziyatlarga moslashishiga ham xizmat qilgan.

Jamiyat taraqqiyoti davomida ta'limning turli shakllari vujudga kelgan bo'lib, ulardan eng samaralilaridan biri dars tizimi hisoblanadi. Ko'p asrlik tajriba asosida shakllangan ushbu tizim bugungi kunda ham ta'lim jarayonining asosiy tashkiliy shakli sifatida o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Zamonaviy pedagog oldida tarbiyaning maqsadi va mazmunini to'g'ri belgilash masalasi dolzarb hisoblanadi. Har bir pedagog o'z faoliyatining asosiy maqsadini aniq anglagan holda, qanday shaxsni tarbiyalash zarurligini chuqur tushunishi lozim. Tarbiya natijasida bilimli, ma'naviy barkamol, mustaqil fikrleydigan, Vatanga sadoqatli va yuksak axloqiy fazilatlariga ega komil insonni voyaga yetkazish jamiyat taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda psixologik yondashuvlarning ilmiy asoslariga tayanish ta'lim sifatini oshirishning muhim shartidir. O'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, ichki motivatsiyasini rivojlantirish, ijobiy psixologik muhit yaratish hamda pedagog, psixolog va ota-onalar hamkorligini kuchaytirish orqali barkamol, mustaqil fikrlovchi va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziyev E.G'. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Nishonova Z.T. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
3. Karimova V.M. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2018.
4. Shoumarov G'.B. Umumiy psixologiya. – Toshkent, 2019.
5. Lev Vygotsky. Mind in Society.
6. Jean Piaget. The Psychology of Intelligence.
7. Jerome Bruner. The Process of Education.
8. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.